

Theodora

† 548. Kr. u.

Írta: Tormay Cecilé.

Az antik istenek oltáráról elvitte a tüzet az ember és örök-mécsest gyújtott véle a názáreti templomában. Már ötszáz és egynehány esztendeje égett a mécs. Világító lángja alatt megváltozott a föld. A görögök Athénje, mint egy kifosztott márványarcu halott feküdt a kék tengerek partján. A hét halom és hét király Rómája, leigázott hűbéres volt. Alexandria hatalma megdőlt. Jeruzsálemet utolérte végzete.

Az elbukott Athen kimerült művészete és filozófiája, Róma egykori dőlyfős hatalma, Alexandria tudása és romlottsága, Jeruzsálem új vallása, hontalanul, hajótörötten kötött ki a Bosporus öblében:

A világ székhelye Byzanc lett.

És ott, a Fekete-tenger napkeleti városában, pokol és mennyország között élt akkoriban egy leány, akit Theodorának hívtak.

Talán Cypros szigetén, talán Byzancban látta meg a napot, az Úr születése után, a hatodik század első éveiben. Atyja, Acacius, medveőrző volt a Hippodromban. Anyja korán elhalt. Testvérei, a két cirkuszi leány: Comitona és Anastasia,

az Embolon negyed bűnös sikátoraiban kereskedtek szépségükkel. A kicsiny Theodora éhezett, fázott, nyomorgott és a kikötőbeli tengerészkorcsmákból, a szennyes külvárosi-bazárok ponyvái alól, a cirkuszi söpredék rosszhírű csapszékeiből, korán kinyújtotta utána kezét az állatias, durva élet.

Nagyon fiatal volt még, mikor belenézett az Ember szemébe és amit ott látott, azt nem felejtette el soha.

Byzanc ekkor már a romlottság, az őrjöngő fényűzés és sötét nyomor óriás városa volt, melyben orgiák örömfákyái és eretnekek máglyáinak a lángja mellett ülte a tulajdon végtelen halotti torát a keletrómai birodalom.

A pusztuló fajok összeverődött, gyülevész népe mulatott és imádkozott, mint aki a vesztét érzi. Az élet, a nagy mocsarak alattomos, félelmes mozgásával hömpölygött a Hippodrom és a templom között. Az embereket mindenekfölött a vallás és a cirkusz érdekelte, mint akár őseiket a görögöket a filozófia és a rómaiakat az aréna.

Byzancban az egykori furfangosan finom görög ész már képtelen volt arra, hogy önálló filozófiát alkosson magának, így hát szükségképpen markolt bele a vallásba és meddő vitákban adta ki utolsó erejét. Mint a haldokló a feszület után, úgy kapott ez a haldokló nép a keresztény hit után. Magyarítani kezdte és olyan fanatikus dühvel elemezte, hogy végül majd annyi tévhitet teremtett, mint ahány keresztény volt.

És miként elfajult ezen a földön a görögök mély és derűs bölcselkedő hajlama, épp úgy fajult el az a durva, de izmos szenvedély, mellyel a római csüggött arénáján, hol a nép, mint pihenő katona, kegyetlen ösztöneinek kielégítését kereste. A byzanci tömeg cirkuszában már nem akarta látni a bátorság és erő győzelmét, ledér tréfát, bűvészkedő szemfényvesztést vitt a Hippodrom porondjára, melyen a város ütőere futott át. Ott játszódtott le minden: színház és valóság. Véres lázadások, vá-

sári komédiák, eretnekégetés, trónfosztás és császár választás színtere volt a Hippodrom, melyben a cirkuszi pártok, a zöldek és kékek álarca alatt, ellentétes politikai áramlatok és vallási szekták gyilkolták és váltották föl egymást.

Az utolsó harcban a kékpártiak győztek. Acacius, a medveőrző, az ő emberük volt. ők segítették leányát a porondra.

Eljött a nap, amelyiken Theodora kilépett az aljas sötétségből a byzanci nép elé. És a csodálatos leány, akit az emberi kegyetlenség megkeményített, a nyomor és elhagyatottság megedzett, a lealáztatás nagyravágyó lázadóvá tett, a forró cirkuszban érezte át először az asszonyi szépség hatalmának a mámorát.

Theodora szép volt. Túl kicsiny teste kecses és hajlékony; a haja gazdag és sötét. Keskeny arca melegen halvány, mint egy napsütött aranyszobor, nagy szeme pedig olyan uralkodóan zsihasztó, mint a csillagoktól nehéz byzanci éjszakák.

Sem énekelni, sem táncolni nem tudott. Csak mókázott, nevetett, játszott a tömeggel. „És amíg a színen volt, minden férfi szeme reá tapadt”, mert: „Acacius leánya végtelenül szellemes és ledér vala”.

Így koldulta Theodora a porból annak a népnek a kegyét, amelyik később a porban kúszott előtte.

Így próbálta ki a hatalmát először.

Tetszeni akart és tetszett. Azt akarta, hogy a tömeg ne vessen és a tömeg hangosan nevetett. Azt akarta, hogy csönd legyen a Hippodromban és oly nagy lett a csönd, hogy meghallatszott egy elszálló madárnak a szárnycsapása. Köröskörül elakadt az ezrek lázas lélekzete, mert lenn a porondon Theodora kibontotta vad, fekete haját, leoldotta válláról köntösét és mint a Keletnek egy bronztestű, szép, mezítelen kígyója,

csábítóan ágaskodott föl és lassan forogni kezdett a ragyogó nap alatt...

Aztán, egyszerre eltűnt Byzancból. A szerelem elől futott-e, vagy a szerelmet követte, ki tudná megmondani. Saruinak a nyomát behordta az idő, csak a mesék beszélnek, hogy Alexandriában, Syriában, Antiochiában és Paphlagoniában járt, hol fiatal lelke szomjasan itta föl az antik műveltséget és az új vallás fanatikus eszméit. Mikor visszatért a Bosporus öblébe, szellemesebb, szebb és szegényebb volt, mint valaha. Ellenségei azt suttozták, hogy ebben az időben az Embolon-negyed bűnös síkátoraiban kereste a szégyenletes kenyeret. Mások a Porticus alatt látták ülni és látták fenni rongyosan, éhesen, égő forróságban, fagyos szélben, kora virradattól, míg a nap lement.

Talán ott, az oszlopok alatt, akadt meg rajta először Justinus császár unokaöccsének, az egykori illyr parasztfiúnak, Uprandának a szeme, akit ekkor már Justiniánusnak hívtak Byzancban.

Az asszonyok nagy segítőtársa, a Véletlen, csak ennyiben játszott bele Theodora életébe. Egy pillantás. A legelső. Azután már ő maga vezette tüneményes végzetét rágalmazó gyűlöleten, ellentálláson, vad irigységen keresztül. A medve-őrző Acacius leánya, a cirkuszi komédiásnő, az utcai heta'ira, elindult a császári trón felé. És ami elkövetkezett, annak el kellett jönnie, mert egy hatalmas szellemű asszony úgy akarta.

Szépsége meghódította Justinianusban a férfit: Theodora a byzanci trón örökösének a szeretője lett... Esze meghódította az embert: Theodora Justiniánusnak a felesége lett... Cselekvése, bátor, erős lelke meghódította az imperátori: Theodora császárné lett. A világ urának lett a társuralkodója.

És a nagyravágyó, éleseszű, törvényalkotó Justiniánus nem bánta meg soha választását. Az, akit bíborba öltöztetett,

megbecsülte bíborát, az, akinek trónt és császári diadémot adott, megmentette számára a trónt és koronát.

Az 539. évben történt, hogy a Hippodromban kitört a cirkuszi pártok harca, a Nika-lázadás és elsöpréssel fenyegetett mindent. Az arénából kicsapott a szenvedély az utcára, Justinianus trónja inogni kezdett. Az imperátor és hívei fejvesztetten gyűltek össze még egyszer utolszor és a palotatanács már csak a menekülésre mert gondolni, mikor Theodora váratlanul fölállt. Beszélni kezdett. Merész szavával megállította azokat, akik futni készültek, bátorságot adott azoknak, akik elvesztették.

„Nern akarom, — mondotta fenségesen, — hogy bíboromtól megfosztottan lássatok. Nem akarom életem meghosszabbítása árán elveszíteni azt, hogy fejedelmi jogom szerint köszöntsenek utamon mindenek. Ha el kívánod kerülni Imperátor a halált, úgy ez könnyű lesz neked. Van aranyunk, a tenger szabad, gályáink készen állanak. De fontold meg, túl a veszélyen majd szánni fogod, hogy a menekülést választottad a halál helyett. Régi igazság, hogy a trón csak egy dicső sír, de — én rajta maradok.”

És basilissa Theodora csakugyan a trónon maradt. Megfékezte az Embert, mert nem felejtette el, amit egykor a szemében látott és uralkodott, mert akarni tudott. Justinianus ettől a naptól fogva mind nagyobb befolyást engedett eszének. Theodora hatalma óriási lett. Városokat építtetett, templomokat, kórházakat emeltetett, vallási vitákat folytatott, haditerveket szőtt és törvényeket sugalmazott, melyeket a császár Intitúcióiban, Pandectáiban és Digestáiban nyíltan vallotta legemberesebb alkotásainak.

Theodora nem volt a gyöngék közül való, akik, mikor emelkednek, eltaszítják, megtagadják társaikat, hogy könnyebb legyen az út. Ő az erősek közül való volt, magával emelte a

többieket és amilyen arányban nőtt befolyása, olyan arányban javult az asszonyok nyomorult helyzete Byzancban. A Caesareai krónikás mondja a Góthok könyvében a császárnőről: „természetszerűleg volt indíttatva, hogy a nőt szerencsétlenségükben mindenkor segítse” — és ugyanaz a krónikás említi, hogy: „minden erejéből a heta'írák megtérítésén fáradozott”. Küzdött azzal a lázadó, szomorú szégyennel, amelyik minden igazi asszonymak az arcába csapja a vért, ha arra gondol, hogy a földön a legboldogtalanabb testi páriák az asszonyok neméből kerülnek ki.

Theodora a bíborban is emlékezett. Ő a trónon sem felejtett el semmit.

Antiochiát, mely ifjúkori vándorlása idején otthont és barátokat adott neki, újra teremtette a földrengés után. Byzancban a régi Porticus helyén, hol hajdan éhezett, fázott és font, a csodaszép Szent Pantaleon templomát emeltette, hogy a kövek beszéljenek az elmúlt időkről. A bűn fészket, a hírhedt Embolon-negyedet, hol büszkesége valamikor lehajtott fejjel futott a sárban az éhség elől, elsöpörte a föld színéről és a Megbánás óriás kolostorát építtette a helyébe, melyben csak úgy menedéket és védelmet találtak a megtérő utcai leányok, mint a Theodora által sugalmazott Codex Justinianusban. Mert, szinte kétségtelenül bizonyos, hogy az ő alkotása az a törvény, mely a komédiásnőnek és heta'frának megengedi, hogy megvetett életével szakítson, házasságot kössön, vagy kolostorba vonuljon.

De Theodora nemcsak a lealázottak sorsán javított. A házasságban élő asszony rabszolga helyzetét is fölemelte. Megvédte a nőt férje korlátlan hatalmával szemben. Büntetést szabott arra, aki ostorral bántalmazta a hitvesét.

Es végül, minden törvények között az övé az a mélyreható gondolat is, mely az egyik Novellában megtiltja, hogy nőt

férfi által őrzött börtönbe zárjanak. Egyedül asszonyé lehetett ez a szép gondolat, mert férfinak sohasem jutott eszébe sem azelőtt, sem azután, hogy a nőt, kit csak szabadságvesztésre ítélt a törvény, a börtönőrök és martalócok durva vágyai a büntetésen fölül önkényesen bünteti.

Ezekből a törvényekből nagy élő mozdulattal lép ki a valóság Theodorája és mint fenséges idegen áll szemben a mondák aljas, vérszomjas Theodorája val, akit a kortársak irigysége, a skolasztikus írók gyűlölködő fanatizmusa és tizennégy évszázad lángoló, tudatlan képzelete teremtett meg.

Nem a mondákban, nem a krónikások könyveiben kell hát a császárnét keresni, hanem a törvényeiben, a beszédében és a vallásában. Mert érezni tudó asszonyi szíve benne van a Justinianus törvénykönyveiben; hatalmas, nagyravágyó lelke benne van a beszédében és egész bűne benne van elvakult hitében.

Mint maga a császár, udvara és népe, úgy Theodora is szomjas telhetetlenséggel kutatta a teológia titkait és az a lázas vallási őrjöngés, mely Byzancban egy gondolatért, egy szóért, sőt egy betűért, Jézus nevét ordítva, ezereket hurcolt a tűzhalálba, Theodora lelkébe is csóvát vetett. De míg a kicsinyek, a nyomorultak tévhite az egyén számára hozott bűnhődést, addig Theodora tévhite ezereket büntetett és elöntött vérrel, égő máglyák lángjával jelölte meg útját.

Az utókor, csak a vért és a lángokat látja Byzanc nagy császárnéjának az útján, míg azt, hogy uralkodó kezének intésére gyakran meghunyászkodott a bűn, enyhült a szenvedés,, védelmet talált a nyomor és állatokból emberekké lettek az asszonyok, — elfelejtette a világ.

Az egyház, mellyel félrevezetett, fanatikus lelke harcban állt, gyűlölte őt és mert nem bírta megölni amíg élt, megölte mikor meghalt... Kiátkozta és olyan vészes befolyást tu-

lajdonított neki a vallási eszmék forrongása idején, amilyennel Theodora sohasem rendelkezett. Történeti adatok igazolják, hogy ha az ortodox hitű Justinianus mindenben hallgatott is a császárné szavára, vallási kérdésekben hajthatatlan volt és Theodora még csak azt sem bírta elérni, hogy kedves apostola, az ékesen szóló Severius, aki tanításával ifjúságában megígézte lelkét, püspöki székében maradjon. Justinianus a basilissa könyörgése dacára elűzte a pátriárkát, híveit megfenyegette, tanát pedig, melynek rajongó követője volt a császárné, kérlelhetetlenül üldözte az egész birodalomban.

Ez a tény maga elégségesen igazolja, milyen tehetetlenül állt Theodora Justinianus vallási fölfogásával szemben, aki erőszakkal kényszerítette alattvalóit, hogy úgy imádják az Istent, mint ahogy ő akarja. A császár rideg, sötét hite nem tűrt meg befolyást; az egyház mégis Theodorát vádolja és vonja felelőségre a kor minden bűnéért.

A skolasztikus írók a démon ajándékának, Demonodorának hívták. A teológusok megbélyegezték. Baronius bibornok Annalesaiban „veszett nősténynek” nevezte és vad rágalmat szórt reá, melyek bizonytalannal épp oly valótlanok, mint Anastasius írásai, ki Vigilius pápa gyilkosának mondja a császárnét és nem átalja szószerint leírni, hogy az agg egyházfejedéimnek „kötelet kötöttek a nyakába és Theodora parancsából estig vonszolták hulláját az egész városban”. Pedig... Vigilius pápa meggyilkolása idején basilissa Theodora már régen halott volt és csendesen aludta nagy álmát a császárok boszporusmenti sírboltjában.

A képtelen, hazug vádak azonban mégsem bírták volna elemészteni a történelmi igazságot, ha az egyházi írók segítő-társává nem szegődik egy könyv, amely ellopta Theodora emlékéből mindazt, ami emberien szép volt benne és démoni aljassággá torzította mindazt, ami benne emberien bűnös és

gyöngé volt. Ez a könyv az Arcana História, melyet Justinianus krónikásának, Procopiusnak tulajdonít a közhit.

Byzanc ragyogó tollú, legnagyobb történetírójáról, négy-száz évvel halála után, egy megbízhatatlan kéz följegyezte, hogy a Goth háború és a Kismata tizenöt kötetén kívül írt még egy történetet, egy szennyes, titkos, szörnyű vádiratot, melyben véglegesen meggyalázta jóltevőinek, Justinianusnak és Theodorának jellemét. Ezt a történetet Alemanni találta meg és hozta töredékesen a napvilágra a tizenhetedik század elején, — majd ezerszáz évvel Procopius halála után . . .

A fölfedezett kézirat nem viselte magán szerzője nevét. Lapjain nyoma sem volt a caesareai krónikás méltóságteljes írásművészetének és minden sora meghazudtolta Procopius ^lete munkáját és azt a híres mondását, hogy „az ékesszólás a szónokoké, a képzelet a költőké, az igazság a történetíróké.” Ennyi világos ellentmondás és zavaros bizonytalanság dacára a közhit mégis Procopius nevéhez fűzte az írásokat, melyeknek gyalázó vádjai vérző sárral borították el Theodora alakját.

A világ hitelt adott az Arcana Históriának és a kétes röpiratra támaszkodva ítélte Theodora fölött, elfeledve, hogy a császárné kiváltságos tulajdonságai az ő saját egyéni tulajdonságai voltak, míg bűne egész korának bűne volt.

Azóta nemzedékek jöttek és mentek és az igazság és hazugság százados viaskodása közben a monda elragadta Theodorát a valóságtól. Akit pedig egyszer a monda magával visz rejtélyes birodalmába, azt egészen nem adja többé vissza a valóságnak soha.